

NEMZETISÉGI OKTATÁS MAGYARORSZÁGON

KÁLLAI ERNŐ*

Nemzetiségi oktatás a magyar iskolarendszerben¹

Sok száz éve a magyar társadalom sajátossága a sokféle, különböző nyelvekkel és kulturális hagyományokkal rendelkező népcsoportok együttélése, illetve a szegénység sokakra kiterjedő volta. Így egyrészt létrejöttek a nemzetiségi oktatási formák, illetve a rosszabb anyagi körülmények között élők társadalmi mobilizációjának elősegítésére a „hátrányos helyzet” fogalma és az ehhez kapcsolódó segítő szándék. Jelen írásomban a nemzetiségi oktatási formák bemutatására teszek rövid, elemző kísérletet, külön figyelemmel a magyarországi cigány/roma közösségekre.

1. A Magyarországon működő nemzetiségi oktatás társadalomtörténeti háttere

Új korszak kezdetét, az addigi emberi társadalmat alapvetően átalakító, napjainkig meghatározó változást a technikai–gazdasági fejlődésre épülő polgári átalakulás igénye, az önmaghatározásra – és később mások kizárására is – törekvő nacionalizmus ideológiája jelentette. A felvilágosodás, a racionalizmus, a jogegyenlőség – azaz az addigi társadalmi berendezkedés belső struktúrájának átrendezése – elvébe pedig a tudáshoz való hozzáférés (a gazdasági fejlődés és a nemzeti célok által is igényelt) magasabb és általánosabb szintjét is beleértette.

Magyarországon ez a törekvés a 18. század második felében, a Habsburg uralkodók felvilágosult abszolutista politikájában jelentkezett először. Szemben a nyugati törekvésekkel, nálunk a megkésett fejlődés és a polgárság hiánya miatt

* A szerző jogász, a TK Kisebbségkutató Intézet tudományos munkatársa. E-mail: kallai.erno@tk.hu

¹ A tanulmány az Iskola nem sziget. Oktatási és közösségi reziliencia multietnikus környezetben c. NKFIH 120400 sz. projekt keretében készült 2019–2020-ban. Az azóta megváltozott jogszabályokra utalunk, de ezek elemzése már egy másik tanulmány tárgya lehet a jövőben.

inkább a teljes gazdasági lemaradás jogos félelme ösztönözte a politikai vezetés által elindított változásokat. Ezen változások egyik első, oktatásügyben és a későbbi nemzetiségi oktatáspolitikai irányába ható megnyilvánulása volt az 1777-ben megjelenő, a magyar oktatásügy első átfogó szabályozásaként a *Ratio Educationis*. A felvilágosodás alapelvein nyugvó dokumentum az oktatást elsősorban állami feladatnak tekintette és az ország gazdasági–társadalmi adottságait mérlegelve, racionális alapon, nem csak a vallási, hanem a „nemzeti” (nemzetiségi) szempontokat is figyelembe vette. Így nem egységes szabályozást alkotott, hanem a nem említett kisebb „nemzetek” mellett hét közösség tagjairól – magyar, német, szlovák, horvát, kárpátukrán, szerb és román – állapította meg, hogy az országban jelentős számban élnek és eltérő nyelveket beszélnek. Ezért arra a megállapításra jutott, hogy az ország legfontosabb nyelve – ekkor a német – hasznosnak tűnő elsajátításának lehetősége mellett minden felsorolt csoportnak biztosítani kell saját falusi iskolákat, valamint olyan tanítókat, akik nem csak ezekben a nyelvekben, hanem más, gyakori nyelvekben is járatosak. Így az elemi iskolák szintjén a falusi iskolákban az anyanyelvi oktatás mellett a latint és a németet csak a tehetségesebb gyerekeknek, a többi típusnál – kisebb városi és nagyobb városi iskolákban – pedig elsősorban a német nyelvet oktatták az ott tanulóknak. A középiskolákban, a királyi akadémiákon és az egyetemeken is volt lehetőség ezen nemzeti nyelvek használatára, de természetesen ezeken a szinteken már a latin és a német nyelv került előtérbe.²

Mindezen törekvésekről elmondható, hogy racionális megfontolások alapján, az adott kor lehetőségeinek és gondolkodásmódjának figyelembevételével, kedvezőnek tekinthető lehetőségeket biztosított a nagyobb „nemzetek”, köztük a magyar számára a Habsburg Birodalmon belül még akkor is, ha az egyébként létező, kisebb közösségek esetleges igényeit, nyelveit nem vette figyelembe. Ezek a kezdeti esélyek azonban hamarosan átfordultak egy erősen németesítő, bizonyos tekintetben a német nyelv kizárólagosságára utaló törekvésbe. II. József uralkodó elhíresült 1784. április 26-i és augusztus 2-i nyelvrendeleteitől kezdve a német lesz a népiskolai és gimnáziumi oktatás elsődleges nyelve, 1787-től pedig rendeletben írja elő, hogy bármely iskolatípusban németül kell tanítani minden tantárgyat.³ Ezeket a rendeleteket az uralkodó halála után 1790-ben ugyan visszavonják, de valószínűleg nem csekély szerepük lehetett abban, hogy az ekkor ébredező magyar rendi nacionalizmus a magyar nyelv megújításában, annak hivatalos államnyelvvé tételében találta meg egyik célkitűzését az elkövetkező évtizedekre. Az 1844-ig, a magyar nyelv hivatalos államnyelvvé tételéig, lépésenként, törvények elfogadásán keresztül

² *Az 1777-iki Ratio Educationis*. Kiadja: Kath. Középkolai Tanáregyesület 1913. (Fordító, szerkesztő: Dr. Firml Aladár) <http://mek.oszk.hu/06500/06559/06559.pdf> (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

³ Vö.: Bellér Béla: A nemzetiségi iskolapolitika története Magyarországon 1918-ig. *Magyar pedagógia*, 1974/1. 47-65. 49. http://misc.bibl.u-szeged.hu/12632/1/mp_1974_001_5083_047-065.pdf (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

helyezik egyre előnyösebb pozícióba a magyar nyelvet. Így például az 1806-ban újrafogalmazott, ezért II. Ratio Educationis-nak nevezett rendeletben a gimnáziumokban a magyar nyelv tanítása mellett rendelkeztek arról is, hogy a tananyagot, mintegy segítségül, anyanyelven és magyar nyelven is el kell ezentúl magyarázni.⁴ Fokozatosan teszik a közigazgatás, a jogi eljárások, az egyházi anyakönyvezés és sok minden más területen kötelezővé a magyar nyelv használatát, egészen az 1844. II. törvénycikkig, amikor is az államnyelvé tette a magyart és a közelet minden területére kiterjesztette alkalmazását. Ez a siker azonban egyben vereséget jelentett a megkésve, lassan, de szintén nemzeti öntudatra ébredő nemzetiségi közösségek számára. Az 1844-es törvény 9. szakasza szerint ugyanis „*őfelsége méltóztatott kegyelmesen rendelkezéseket tenni már aziránt is, hogy az ország határain belüli iskolákban közoktatási nyelv a magyar legyen*”;⁵ így a közoktatás nyelve is kizárólag a magyar lett. Ettől a ponttól kezdve pedig a nemzetiségek kezdték el azt a küzdelmet, amely saját közösségi létük, nyelvük és kultúrájuk elismertetésére irányult, és a magyar nemzet került a legfőbb akadályozó pozíciójába.

A 19. század közepétől az I. világháború végéig a liberális nemzetiségpolitika és az erőteljes magyarosítás váltakozó elvének lehetünk tanúi, míg végül az utóbbi megvalósítása mellett dönt a magyar politikai elit. Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc ugyanis megmutatta, hogy egyszerre nem lehet harcolni a Habsburg Birodalom és az országban élő nemzetiségi közösségek ellen, hiszen a nemzetiségek el nem ismerése miatt szinte törvényszerűen fordultak a magyar szabadságharc ellen. Így a sikertelen forradalom után választani kellett: vagy az ország lakosságának többségét alkotó nemzetiségekkel egyeznek ki, és közösségi jogaikat is elismerve egyfajta föderatív átalakítását kezdik meg az országnak, vagy a Habsburgokkal szövetkeznek, és az ő támogatásukkal megpróbálják az erőteljes magyarosítást. Az 1867-es kiegyezés ez utóbbi mellett döntött.

A kiegyezés által létrehozott jogi berendezkedés még alapvetően a kor liberális szemléletén nyugodott. Az 1868. évi nemzetiségi törvény a francia államnemzet koncepciójából kiindulva csak egyedül a magyar politikai nemzetet ismerte el államalkotó tényezőként, tagadva minden más közösség történeti-közösségi jogát.⁶ Azonban a liberális szemlélet nyilvánult meg abban, hogy Magyarország minden állampolgárát egyenjogúként ismerte el tekintet nélkül származására, nyelvére. Ez azt jelentette, hogy a törvényhozás, illetve a legfelsőbb törvényhatóságok nyelve a magyar, de

⁴ Iskolaügy a felvilágosult abszolútizmus korában. In: Pukánszky Béla – Németh András: *Neveléstörténet*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., 1996. <http://magyar-irodalom.elte.hu/neveléstortenet/07.07.html> (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

⁵ 1844. évi II. törvénycikk a magyar nyelv és nemzetiségről <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=84400002.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D27> (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

⁶ 1868. évi XLIV. törvénycikk a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában. <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=86800044.TV&targetdate=&printTitle=1868.+%C3%A9vi+X-LIV.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev> (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

a jogszabályokat a nemzetiségek nyelvére is le kellett fordítani, továbbá a községi igazgatás hivatalos nyelve az ott leginkább használt nyelv lett. A törvény rendelkezett arról is, hogy gondoskodni kell állampolgárainak anyanyelvi oktatásáról, valamint az egyetemeken felállítandó nemzetiségi tanszékekről is. Ez utóbbi elképzelést erősítette az Eötvös-féle 1868. évi XXXVIII. törvény is, amely az oktatás szabadságára épült.⁷ Nemzetiségi szempontból ez azt jelentette, hogy az állam ellenőrzése mellett az egyházak és „magán társulatok” is létesíthettek iskolákat, ahol maguk választhatták a tanárokat, tankönyveket. A szabad iskolaválasztás lehetősége révén pedig a szülők eldönthették, hová szeretnék járatni gyerekeiket. Ez alapvetően kedvezett a nemzetiségek oktatási törekvéseinek, és ezt csak erősítette, hogy a magán és az állami iskolákban is a tanulók anyanyelvét jelölték meg az oktatás nyelvének: „*Minden növendék anyanyelvén nyerje az oktatást, amennyiben ez a nyelv a községben divatozó nyelvek egyike. Vegyes ajkú községben ez okból oly tanító alkalmazandó, aki a községben divatozó nyelveken tanítani képes. Népesebb községekben, ahol többféle nyelvű lakosok tömegesen laknak, amennyiben a község ereje engedi, különböző ajkú segédtanítók is választanak.*”⁸ A nemzetiségi nyelven oktató iskolákban lehetőség volt a nemzetiségtörténet oktatására is, valamint hét nyelven adtak ki tankönyveket, hét nyelven jelent meg a *Néptanítók Lapja* is.⁹

A progresszív oktatási törvény megjelenése utáni években azonban hasonló folyamatok veszik kezdetüket, miként az az első Ratio után – akkor a német nyelv érdekében – történt. Fokozatosan jelennek meg azok a rendelkezések, amelyek egyre jobban szűkítik a nemzetiségi oktatásra vonatkozó jogokat, és fokozatosan a magyarosítás irányába mutatnak. 1879-ben kötelező módon bevezetik a népiskolákban a magyar nyelv oktatását, a tanítóknak előírva annak oktatási szintű ismeretét.¹⁰ Egy 1885-ös rendeletben a magyar nyelv tanítására alkalmatlan néptanítók alkalmazását tiltják meg,¹¹ 1883-ban pedig a középiskolákban és az érettségi vizsgák előírásaiban érvényesítik a magyar nyelv tanulásának kötelezettségét.¹²

⁷ 1868. évi XXXVIII. törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=86800038.TV&targetdate=&printTitle=1868.+%C3%A9vi+XXXVIII.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev> (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

⁸ Ua. 58.§.

⁹ Vö.: Bellér, 1974. 56.

¹⁰ Vö.: 1879. évi XVIII. törvénycikk a magyar nyelv tanításáról a népoktatási tanintézetekben. <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=87900018.TV&targetdate=&printTitle=1879.+%C3%A9vi+XVIII.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev> (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

¹¹ Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter 20 301/1885. sz. rendelete valamennyi kir. tanfelügyelőséghez, egyházi főhatósághoz és közigazgatási bizottsághoz a magyar nyelvnek az összes népoktatási tanintézetekben való kötelező oktatása tárgyában https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/altalanos/a_magyar_allam_es_a_nemzetisegek_1848_1993/pages/005_021.htm (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

¹² 1883. évi XXX. törvénycikk a középiskolákról és azok tanárainak képestéséről <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=88300030.TV&targetdate=&printTitle=1883.+%C3%A9vi+XXX.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev> (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

A magyarosítás csúcának is tekintett, a nemzetiségi viszonyok romlásaként a Lex Apponyinak nevezett, 1907-1908-ban elfogadott törvénycsomagot szokás tekinteni. Ebben például súlyos szankciók terhe mellett előírták a tanítóknak, hogy a tanulóknak a magyar politikai nemzethez való tartozás megerősítésére kell törekedniük, és erőteljes szabályokat alkottak az egyházi magániskolák nyelvválasztási szabályai vonatkozásában is.¹³ Mindezen rendelkezések azonban, bár segítették és gyorsították a nemzetiségek gyakran kényszerű asszimilációját, az 1910-es statisztikák szerint is alig több mint a lakosság fele (54,5 százalékuk) tekinthető csak magyar nemzetiségűnek,¹⁴ viszont annál nagyobb kárt okoztak ezek a törekvések a nemzetiségekkel kapcsolatos politikai együttélésben, amelyek vélhetőleg hatással voltak az I. világháborút kísérő és az azt követő eseményekre is.

A világháborút lezáró békerendszer az Osztrák–Magyar Monarchiát feldarabolta, Magyarország elvesztette addigi területének több mint kétharmadát, lakosságának felét. Az ország határain túlra került több millió magyar identitású ember mellett alapvetően megváltozott a megmaradt ország területének nemzetiségi összetétele is. Addig a lakosság közel felét alkotó nemzetiségek aránya alig 10 százalékra csökkent.¹⁵ Mindez háttérbe szoríthatta volna a nemzetiségi iskolák ügyét, de ez két okból sem volt lehetséges: egyrészt a békeszerződésben rögzített és a nemzetiségek védelméről szóló elvárások, másrészt a környező országokba szakadt magyarok helyzete

¹³ Az 1907.évi XXVII. törvénycikk a nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti néptanítók járandóságairól. https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/altalanos/a_magyar_allam_es_a_nemzetisegek_1848_1993/pages/006_031.htm (Letöltés ideje: 2019. október 12.) "18. § Az 1868:XLIIY te. 14. §-ának az a rendelkezése, mely szerint az egyházközségek iskoláikban az oktatásnak nyelvét tetszés szerint határozhatják meg, akképp értelmezendő, hogy szabadságukban áll oktatási nyelvül vagy az állam nyelvét, vagy a gyermekek anyanyelvét megállapítani, fennmaradna természetesen ez utóbbi esetben a magyar nyelvnek tanítására vonatkozó törvényes intézkedések feltétlen érvénye és hatálya. Ahol magyar tannyelvű iskola nincs, ott az olyan hitfelekezeti elemi iskolákban, amelyekben állandóan vannak magyar anyanyelvű növendékek, vagy olyan nem magyar anyanyelvűek, akiknek magyar nyelvű oktatását atyjuk vagy gyámjuk kívánja: a válás- és közoktatásügyi miniszter elrendelheti, hogy ezek számára a magyar nyelv használtasák mint tannyelv; ha pedig a magyar anyanyelvűek száma a húszat eléri, vagy az összes beírt növendékeknek 20%-át teszi: számukra a magyar nyelv mint tannyelv okvetlenül használandó. Ha pedig a beírt tanulóknak legalább fele magyar anyanyelvű, a tanítási nyelv a magyar; de az iskolafenntartók gondoskodhatnak arról, hogy a magyarul nem beszélő növendékek anyanyelvükön is részesüljenek oktatásban. Minden oly népoktatási tanintézetekben azonban, amelyekben az állam nyelve van egyedül tanítási nyelvül bevezetve, ez az állapot többé meg nem változtatható. Az összes elemi népiskolák ismétlődő tanfolyamában a tanítás nyelve a magyar. Ezek az intézkedések érvényesek a községi elemi népiskolákban is."

¹⁴ Vö.: A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. 7.o. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1910_01/?pg=0&layout=s (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

¹⁵ Magyarország népessége. In: Kollega Tarsoly István (szerk.): *Magyarország a XX. században*. Szekszárd: Babits Kiadó, 2000. <http://vmek.niif.hu/02100/02185/html/171.html> (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

miatt. Így a béke aláírása után kormányra kerülő Teleki Pál intézkedése már lehetővé tette a szülők kérésére a nemzetiségi tannyelv használatát. A békeszerződés elvárásainak megfelelően 1923-ban a Bethlen-kormány rendelettel biztosította¹⁶ a nemzetiségi nyelvhasználatot az oktatásban, a közigazgatásban és a kulturális életben, ezt követően pedig a vallás- és közoktatási miniszter rendelete¹⁷ jelent meg a nemzetiségi népiskolákról. A rendelet a nemzetiségi népiskolák három típusát hozta létre. Az *A* típusú iskolákban nemzetiségi anyanyelvű oktatás folyt a magyar nyelv kötelező tanítása mellett, a *B* típusúakban felerészben oktattak nemzetiségi nyelven és felerészben magyarul különböző tantárgyakat. A *C* típusú iskolákban pedig teljesen magyar volt az oktatás nyelve, a nemzetiségi nyelve pedig kötelező tantárgyként volt jelen. A rendeleti garancia ellenére azonban a *C* típus mellett alig-alig fordult elő – a német nemzetiség kivételével – a másik két típusú oktatási forma.¹⁸ Változást a kialakult rendszerben a Gömbös-kormány 1935-ös rendelete jelentette,¹⁹ amely az *A* és *C* típusokat megszüntetve a *B* típust tette kizárólagossá, egészen addig, amíg német nyomásra a második Teleki-kormány visszaállította az 1923-as állapotot, mivel leginkább ez a nemzetiség volt ennek a lehetőségnek az igénybe vevője.²⁰ A nemzetiségi oktatás két világháború közötti visszaszorulása ellenére azonban megmutatta azokat a formákat, amelyek a későbbiekben, egészen napjainkig ható módon meghatározóak lesznek.

A II. világháború befejezése után, 1945 októberében az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendeletben foglalkozott a nemzetiségi oktatás újraindításával.²¹ Az 1923

¹⁶ 4800/1923. ME sz. rendelet a trianoni békeszerződésben a kisebbségek védelmére vállalt kötelezettségek végrehajtására. 1923. június 21. Belügyi Közlöny, 1923. 30. sz. 1131–1136. https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/altalanos/a_magyar_allam_es_a_nemzetisegek_1848_1993/pages/008_051.htm (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

¹⁷ A vallás- és közoktatásügyi miniszter 110478 VIII. a. sz. rendelete a 4800/1923. ME sz. rendelet 18. §-ában foglalt rendelkezések végrehajtásáról 1923. augusztus 24. https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/altalanos/a_magyar_allam_es_a_nemzetisegek_1848_1993/pages/008_051.htm (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

¹⁸ Vö.: Tilkovszky Lóránt: *Nemzetiségi politika Magyarországon a 20. században*. Debrecen: Csokonai Kiadó, 1998. 46. és Balogh Sándor (főszerk.) – Sipos Levente (szerk.): *A magyar állam és a nemzetiségek 1848–1993*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2002. 276.

¹⁹ Az 1935. évi 11 000. (XII. 23.) ME sz. rendelet az egységesen vegyes tannyelvű oktatás bevezetéséről. 1935. december 23. https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/altalanos/a_magyar_allam_es_a_nemzetisegek_1848_1993/pages/009_061.htm (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

²⁰ Az 1941. évi 700. ME sz. rendelet az 1923. évi nemzetiségi iskolarendelet három iskolatípusához való visszatérésről. 1941. február 1. https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/altalanos/a_magyar_allam_es_a_nemzetisegek_1848_1993/pages/009_061.htm (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

²¹ 10030/1945. (X. 24.) ME sz. rendelet a nemzetiséghez tartozó tanulók nemzetiségi oktatásáról. https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/altalanos/a_magyar_allam_es_a_nemzetisegek_1848_1993/pages/010_071.htm (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

óta létező rendszert leegyszerűsítve egy két elemből álló, az A és C típusú oktatási formákat tartalmazó megoldás mellett döntött. Így előírták, hogy azon településeken, ahol legalább tíz szülő kérte, szavazással dönthettek arról, hogy az anyanyelvi (A típus) vagy a nyelvoktató (C típus) iskolatípust kell megszervezni, ha szavazás után legalább 20 fő kérte valamelyik elindítását. Hasonló szabályozás érvényesült a középiskolák vonatkozásában is. Mindezek hatására a tanévben 92 nemzetiségi iskolában (30 tannyelvű és 62 nyelvoktató) kezdődött meg a nyelvoktatás a horvát, a szerb, a szlovén, a román és a szlovák nemzetiséghez tartozók körében. Mindez azonban csak a töredéke volt a háború előtti állapotnak²², hiszen egyrészt a németek teljesen kimaradtak a rendszerből – zajlott a „kollektív bűnösök” megbélyegzésének nemzetközi előkészítése, amely során a különböző országokban élő német nemzetiségieket is közösségileg bűnösnek nyilvánították és megfosztották minden kisebbségi jogától –, másrészt a nemzetiségi oktatást nem ismerték el alapvető nemzetiségi jognak. A szavazás miatt éles nemzetközi bírálat érte a megoldást szlovák és délszláv részről is. Így 1946 elején újraszabályozták a kérdést,²³ amely dokumentum már alapelveként fogalmazta meg, hogy a nemzetiségieket anyanyelvi oktatásban kell részesíteni. Eltörölték a szavazás intézményét és a nemzetiségi adatok alapján rendezték a kérdést: azokon a településeken, ahol legalább 15 tanköteles korú nemzetiségi volt, a szülők eldönthették, hová szeretnék írni gyerekeiket. A nemzetiségi oktatás azonban csak akkor kezdődött el az adott településen, ha legalább egyharmad annyian voltak az ezt választók, mint az azonos fokozatú, magyar tannyelvű osztályokba járók átlagos számának. Kiegészítő lehetőségként a magyar tannyelvű oktatást választó szülők is kérhették 15 főtől a nemzetiségi nyelv tantárgyként történő oktatását. A 40-es évek végén lezajló német kitelepítés,²⁴ valamint a szlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény²⁵ – kisebb „hatékonysággal”, de

²² Az 1937–1938. tanévben 573 elemi népiskolában folyt nemzetiségi nyelvű oktatás, közülük 439-ben német, hatvankilencben délszláv, ötvenötben szlovák és tízben román nyelvű oktatás. Vö.: Föglein Gizella: Nemzetiségi oktatás Magyarországon a koalíciós években (1945–1948). Új Pedagógiai Szemle, 2004 április-május. <https://epa.oszk.hu/00000/00035/00081/2004-04-mk-Foglein-Nemzetisegi.html> (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

²³ A nemzeti kormány 330/1946. M. E. számú rendelete a nemzetiséghez tartozó tanulók nemzetiségi oktatása tárgyában. 1946. január 5. https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/altalanos/a_magyar_allam_es_a_nemzetisegek_1848_1993/pages/010_071.htm (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

²⁴ A nemzeti kormány 12330/1945. ME sz. rendelete a magyarországi német lakosságnak Németországba való áttelepítéséről. 1945. december 22. https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/altalanos/a_magyar_allam_es_a_nemzetisegek_1848_1993/pages/010_071.htm (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

²⁵ Az 1946. XV. törvénycikk a Magyarország és Csehszlovákia között lakosságcsere tárgyában Budapesten 1946. évi február hó 27. napján kelt magyar-csehszlovák egyezmény beikkelyezéséről. 1946. május 14. https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/altalanos/a_magyar_allam_es_a_nemzetisegek_1848_1993/pages/010_071.htm (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

volt ilyen a délszlávok vonatkozásában is – miatt azonban a nemzetiségi oktatási rendszer csekély létszámmal, éppen hogy csak működött. A németek teljesen kimaradtak belőle, a szlovákok pedig többségében inkább a magyar nyelvű oktatást választották félelmeik miatt.

1950-től kezdődően a németek nemzetiségi oktatásba történő újbóli bevonásának előkészítése érdekében több alkalommal is áttekintette az oktatásirányítás ennek az oktatási formának a helyzetét. A nyilvánosságra nem került tervezetek mindegyike a hiányosságokról, a rossz szervezésről, valamint a megfelelő feltételek szinte teljes hiányáról szóltak. Hiába került be az 1949-ben elfogadott alkotmányba, hogy „*A Magyar Népköztársaság a területén élő minden nemzetiség számára biztosítja az anyanyelvén való oktatásnak és nemzeti kultúrája ápolásának lehetőségét*”,²⁶ valamint hiába kezdődött meg kísérleti jelleggel 1952-től 25 településen a németek számára is a C típusú oktatási forma, a nemzetiségi iskolák fejlődését több ok is hátráltatta. Így tanterve csak a román és horvát iskoláknak volt, hiányoztak az anyanyelvű tankönyvek és a jól képzett pedagógusok, így az oktatás színvonala vélhetőleg lényegesen alacsonyabb volt a magyar nyelvű iskoláknál, és nem elhanyagolható szempont volt a nemzetiségi lakosság gyors nyelvi asszimilációja sem, ami teljesen összhangban állt az ekkor működő automatizmuselmélettel, amely a nem magyar identitásúak viszonylag gyors beolvadásával számolt.²⁷ Az 1950-es években lezajlott vitákat az 1961-től elinduló körzetesítés – amelynek során az iskolaösszevonásoknál nagyon sok nemzetiségi iskolát olvasztottak be magyar intézményekbe –, valamint az 1961. évi új oktatási törvény zárta le.²⁸ Ebben egyértelműen kimondták, hogy az oktatás nyelve a magyar, de a „*nemzetiségekhez tartozó tanköteles gyermekek számára továbbra is lehetővé kell tenni, hogy anyanyelvükön részesüljenek oktatásban*”, amit 15 szülő kérése esetén kell biztosítani.

Az ezt követő években a deklarációk ellenére a nemzetiségi oktatás feltételei nem javultak, így az abban résztvevők száma is folyamatosan csökkent. Az 1960/61. tanévben összesen 329 nyelvoktató és 31 tannyelvű iskola működött Magyarországon, az 1976/77-es tanévre ez 278-ra és 20-ra csökkent, ami alig több mint 30 ezer tanulót jelentett.²⁹ Ez azonban nem esett egybe a politikai vezetés

²⁶ 1949. évi XX. tv. 49.§ 3. bek https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/altalanos/a_magyar_allam_es_a_nemzetisegek_1848_1993/pages/011_081.htm (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

²⁷ Vö.: Bindorffer Györgyi: *Kisebbség, politika, kisebbségpolitika*. Budapest: Gondolat – MTA Szociológiai Kutatóintézet, 2011. http://real.mtak.hu/12000/1/68458_ZJ1.pdf (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

²⁸ 1961. évi III. törvény a Magyar Népköztársaság oktatási rendszeréről http://misc.bibl.u-szeged.hu/11854/1/mp_1962_001_4412_001-007.pdf (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

²⁹ Vö.: Imre Anna: Nemzetiségi oktatás és oktatáspolitikai Magyarországon a hatvanas években. *Kisebbségkutatás*, 2008/3. 3. <https://epa.oszk.hu/00400/00462/00039/1647.htm> (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

ekkorra megváltozott nemzetiségi felfogásával, amely a határon túl élő magyar közösségek jogainak biztosítása érdekében a „kölcsonosság elméletét és a híd szerepet” hirdette erre az időszakra.³⁰ Így a csökkenő létszámot a kétnyelvű oktatás előretörésével, uralkodóvá válásával és annak helyességével magyarázták. Miként a kérdés felelőse fogalmazott: „A kétnyelvűség a munkás-paraszt hatalom feltételei között, a szocializmus építésének időszakában társadalmilag szükséges és nagyjelentőségű azokon a területeken, ahol különböző nemzetiségek élnek együtt. Az oktatás és nevelés előtt ezért az a feladat áll, hogy az ismereteket anyanyelven is közvetítse, ugyanakkor képessé tegye a nemzetiségi iskolák tanulóit arra is, hogy az egyetemeken, főiskolákon és az életben, a munkában megállják a helyüket.”³¹ Ez pedig arra az ellentmondásra utalt, hogy – például az 1972-es Alkotmánymódosítás ellenére, ahol már nem csak a nemzetiségi nyelvű oktatásra, hanem az anyanyelv használatának alapvető jogára is garanciát vállalt a törvény – érdemesnek tűnik az anyanyelvet megőrizni ugyan, azonban a hétköznapi életben minimális lehetőség volt a nyelv használatára.

Az 1980-as években a kölcsonosság elmélet és hídszerep reményében és nem utolsó sorban a meginduló politikai változások miatt lassú lépésekben bővítették a nemzetiségi jogokat Magyarországon. Ennek egyik legfontosabb eleme, hogy 1984-ben elismerik a magyarországi cigányságot etnikai csoportként. Ez nem jelentette ugyan a nemzetiségi oktatásban történő részvétel lehetőségét, de jelentős előrelépés volt az addigi „szegénykérdéshez” képest. Másrészt az 1985-ös új oktatási törvény³² megszüntette a magyar oktatási nyelv kizárólagosságát és deklarálta, hogy „az oktatás nyelve a magyar és minden a Magyar Népköztársaságban beszélt nemzetiségi nyelv; ezek a nyelvek az iskolai oktatás mindegyik fokán tanulhatók”³³. Ez gyakorlatilag két és fél évtized után lehetőséget adott az úgynevezett A típusú, nemzetiségi tannyelvű oktatás visszaállítására. Komolyabb intézkedések történetek a jobb minőségű nemzetiségi tankönyvek előállításában és a nemzetiségi pedagógusképzésben is. Ezek hatására elmondható, hogy 1989 végén az óvodától a középiskoláig több mint 58 ezer tanuló vett részt a nemzetiségi oktatás és nevelés valamelyik formájában, amelyhez 1600 nemzetiségi vagy nemzetiségi nyelvet beszélő pedagógus állt rendelkezésre.³⁴

³⁰ Vö.: Bindorffer, 2011. 43.

³¹ Imre, 2008. uo.

³² 1985. évi I. törvény az oktatásról. <http://jogiportal.hu/index.php?id=linibq1d8t6zopmx&state=19910723&menu=view> (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

³³ Ua. 7.§. (1)

³⁴ Vö.: Drahos Ágoston – Kovács Péter: A magyarországi nemzeti kisebbségek oktatásügye 1945–1990. *Regio*, 1991/2. 167–192. <http://www.epa.hu/00000/00036/00006/pdf/12.pdf> (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

2. A nemzetiségi oktatás szabályai napjainkban

Az 1980-as években megindult „politikai erjedés” 1990-re elérte célját, az addigi diktatórikus politikai-jogi társadalmi formációt egy demokratikus alapokra épülő, a jog által is biztosított állampolgári jogegyenlőség alapján szervezték újra. Ez a jogi-társadalmi átalakulás a Magyarországon élő nemzetiségi közösségeket és a nemzetiségi oktatást is érintette. Ennek az új rendszernek az alapját a hosszú viták és különböző koncepciók után³⁵ kialakult új jogi szabályozás, az úgynevezett „kisebbségi törvény” (NEK tv)³⁶ 1993-as elfogadása jelentette. Ennek újdonságát nem csak a demokratikus alapok jelentették, hanem a nemzetiségi csoportok számának bővülése is. Figyelembe vették a délszláv háborúban létrejött új államokat, a hazánkban élő különböző közösségek még létező hagyományait és igényeit, valamint a nemzetközi tapasztalatokat is. Ezek alapján hivatalosan elismert csoportként kérhette felvételét a törvény hatálya alá minden olyan közösség, amely legalább százéves múlttal, nyelvi és kulturális hagyományokkal és megfelelő csoporttudattal rendelkezett, tagjai pedig magyar állampolgárok voltak. Mindezek szerint 13 hivatalosan, államalkotó tényezőként – azaz mindenkit megillető azonos jogokkal, így csoportként is az állam jellegét meghatározó közösség mellett – elismert közösség lett nevesítve, amely szám – az elmúlt években lezajlott néhány újabb közösségi próbálkozás ellenére³⁷ – a mai napig sem változott. Olyan új közösségek kerültek ekkor elismerésre, amelyek a meglévők mellett erőteljesen kifejezik hazánk kulturális sokszínűségét. Így a régi hagyományokkal rendelkező „kis csoportok” – például lengyel, görög, örmény, ruszin – nevesítése mellett először került elismerésre, és ezáltal a többivel azonos jogokkal felruházva, etnikai kisebbségként a Magyarországon élő cigányság is. 2011-ben az újonnan elfogadott nemzetiségi törvény³⁸ néhány – mostani témánkat szorosan nem érintő, így itt nem is taglalt – változás mellett, gyakorlatilag a rendszerváltozás utáni szabályozást tartotta meg, és fejlesztette tovább bizonyos szempontból.

A nemzetiségi oktatás új keretei már az 1993-as jogszabályban az egyéni és a közösségi kisebbségi jogok között is megjelentek. Így deklarálták, hogy kisebbséghez tartozó személyeknek joga van részt venni az anyanyelvű oktatásban és művelődésben³⁹, illetve a kisebbségi közösségeknek joguk van anyanyelvű vagy

³⁵ Részletesen például Kállai Ernő: *Helyi cigány kisebbségi önkormányzatok Magyarországon*. Budapest: MTA Etnikai-nemzetiségi Kisebbségkutató Intézet – Gondolat Kiadói Kör, 2005.

³⁶ 1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99300077.TV> (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

³⁷ Például a bunyevácok esete <https://www.parlament.hu/irom38/00960/00960.pdf> (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

³⁸ 2011. évi CLXXIX. törvény a nemzetiségek jogairól <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100179.tv> (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

³⁹ 1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól 13.§ b pont <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99300077.TV> (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

anyanyelvi (anyanyelven és magyar nyelven történő) óvodai nevelés, alsó-, közép- és felsőfokú oktatás feltételeinek megteremtését kezdeményezni, valamint a megfelelő szabályok mentén saját országos nevelési, oktatási, kulturális, tudományos intézményhálózat kialakítására is.⁴⁰ A 2011-es törvény némileg átfogalmazva, de azonos tartalommal rögzíti a nemzetiségi oktatáshoz való alapjogot. A nemzetiségi oktatási intézmény fogalma eleinte a közoktatásról szóló törvényben volt megtalálható, amely szerint „*kisebbségi intézmény e törvény alkalmazásában az a közoktatási intézmény, amelynek alapító okirata az e törvény 37. §-ának (5) bekezdésében foglaltak szerint tartalmazza a nemzeti, etnikai kisebbségi feladatok ellátását, feltéve, hogy e feladatokat a közoktatási intézmény ténylegesen ellátja, továbbá óvoda, iskola és kollégium esetében a tanulók legalább huszonöt százalékra részt vett a nemzeti, etnikai kisebbségi óvodai nevelésben, illetve a nemzeti, etnikai kisebbségi iskolai nevelésben-oktatásban.*”⁴¹ Mindezt kiegészítette a NEKtv 48. § (1) is, amely szerint „*a kisebbségi oktatási intézményt az érintett kisebbséghez nem tartozók, csak akkor vehetik igénybe, ha az intézmény betöltetlen férőhellyel az adott kisebbség igényeinek kielégítése után is rendelkezik.*” Mindezen jogszabályhelyek értelmezése arra is utalhatott, hogy a kisebbségi intézményben kizárólag a nemzetiségi közösséghez tartozók vehetik igénybe jogszerűen a nekik meghatározott szolgáltatásokat, a nem kisebbségi közösséghez tartozók pedig csak az egyéb oktatási lehetőségeket. Mindez természetesen nem működött a gyakorlatban, így a 2013-as, szabályozás⁴² szerint nem szorosan vett alanyi jog a nemzetiségi oktatásban való részvétel, nem zárja ki más számára sem az ebben történő részvételt, a nemzetiségi hovatartozásukról nyilatkozóknak legfeljebb előnyben részesülnek esetleges nagyobb érdeklődés esetén.⁴³

A nemzetiségi nevelés – oktatási formák tekintetében a 20. század elején kialakult A-B-C típusú rendszer továbbfejlesztését láthatjuk. Így a nemzetiségi óvodai

⁴⁰ Ua. 18. § 3. bek.

⁴¹ 1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról 121.§ (6) http://www.okm.gov.hu/letolt/kozokt/kozokt_tv_070823.pdf (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

⁴² 17/2013. (III. 1.) EMMI rendelet a nemzetiség óvodai nevelésének irányelve és a nemzetiség iskolai oktatásának irányelve kiadásáról <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1300017.EMM×hift=20170831&txtriferer=00000003.TXT> (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

⁴³ Amennyiben legalább nyolc, azonos nemzetiséghez tartozó szülő azt kezdeményezi, a nemzetiségi óvodai nevelést, nemzetiségi iskolai nevelés-oktatást a kérelem beérkezését követő naptári évben kezdődő nevelési évtől, tanévtől felmenő rendszerben meg kell szervezni, feltéve, hogy legalább nyolc gyermek, tanuló valóban be is iratkozik az óvodába, iskolába. A mellékletben lévő „nyilatkozat a nemzetiségi hovatartozásról” rész kitöltése azonban nem kötelező. Vö.: 17/2013. (III. 1.) EMMI rendelet a nemzetiség óvodai nevelésének irányelve és a nemzetiség iskolai oktatásának irányelve kiadásáról <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1300017.EMM×hift=20170831&txtriferer=00000003.TXT> (Letöltés ideje: 2019. október 12.) A tanulmány megírása óta ezt a rendeletet a 5/2020. (I. 31.) Korm. rendelet váltotta, jelenleg azonban már ennek a helyébe is más szabály lépett a Nemzeti Alaptanterv 2020-as bevezetéséhez kapcsolódó módosítások miatt. Ennek elemzését a tanulmány nem tartalmazza.

nevelésben három formáról beszélhetünk: a) anyanyelvű (nemzetiségi nyelvű) óvoda, b) nemzetiségi nevelést folytató kétnyelvű óvoda és c) magyar nyelvű roma/cigány kulturális nevelést folytató óvoda. Az első esetben „*az óvodai élet egészét a nemzetiség nyelvén szervezi meg*”, de az intézmény lehetőséget teremt arra is, hogy a gyermekek a magyar nyelvvel, a magyar irodalmi és zenei kultúra értékeivel is megismerkedjenek. A második forma „*a nemzetiség nyelve és a magyar nyelv fejlesztését szolgálja. Az óvodai élet tevékenységi formáiban a két nyelv használata érvényesül...*” Miként látható, itt a hagyományos A és B típus található meg egy sajátos, romákra vonatkozó lehetőséggel kibővítve. A harmadik forma esetében, szokatlan módon nem valamiféle nemzetiségi nyelvre épülő nevelési formáról van szó, hanem az Irányelv megfogalmazása szerint egyfajta kultúrával történő ismerkedést ír elő: „*az óvoda pedagógiai programja tartalmazza a roma/cigány kultúra, művészetek és hagyományok értékei közül azokat, amelyek a gyermekek életkori sajátosságaihoz igazodnak*”⁴⁴

Az iskolai nemzetiségi oktatás hasonló gondolkodás mentén épül fel, itt öt forma található: a) anyanyelvű nevelés-oktatás, b) kétnyelvű nemzetiségi nevelés-oktatás, c) nyelvtanító nemzetiségi nevelés-oktatás, d) magyar nyelvű roma/cigány nemzetiségi nevelés-oktatás, e) kiegészítő nemzetiségi nevelés-oktatás. Az első három alapvetően megfelel a már 1923-ban is létrehozott A-B-C típusnak. Tartalmazza az adott nemzetiségi nyelv irodalmára vonatkozó ismereteket, valamint a népismeret tanítását, a szakiskolákban a szaknyelvi tudás oktatását is. A kétnyelvű oktatás esetén lehetséges valamennyi közismereti tárgy nemzetiségi nyelven történő oktatása is, de legalább hármat mindenképpen ebben a formában kell tanítani. A cigány/roma nemzetiségi nevelés, miként a megnevezése is jelzi, elvileg egy sajátos, magyar nyelven folyó, elsősorban a kulturális hagyományok átadását szolgáló képzési forma. A kiegészítő nemzetiségi nevelésre pedig a C típusú nyelvtanító képzés szabályai vonatkoznak azzal a könnyítéssel, hogy erre – általában a nemzetiségi oktatást igénybe vevő gyerekek alacsony létszáma miatt – külön megszervezett órákon, vagy akár iskolán kívüli tevékenység keretében is sor kerülhet.

A felsőoktatásban zajló nemzetiségi képzések tekintetében csak általános szabályokról beszélhetünk, a közoktatáshoz hasonló, külön jogi rendelkezések nincsenek ezen a területen. Így például a felsőoktatási törvény előírása szerint „*A felsőoktatási intézményben a képzés – részben vagy egészben – nem magyar nyelven is folyhat. A nemzetiséghez tartozó hallgató – az e törvényben meghatározottak szerint – anyanyelvén vagy magyar nyelven, illetőleg anyanyelvén és magyarul is folytathatja tanulmányait*”⁴⁵, illetve további esélyegyenlőséget biztosító részek is megtalálhatóak a jogszabályban. Így lehet ösztöndíjjal segíteni a hallgatókat, nemzetiségi nyelven oklevelet kiállítani vagy akár „kis szaknak” minősülve is

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról 2. §. 5. bek. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100204.tv> (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

megindítani a képzést, ha az országos hallgatói létszám nem éri el a 20 főt. Minden más tekintetben a felsőoktatásban meglévő, akkreditált képzési követelményeknek kell megfelelni a nemzetiségi sajátosságok figyelembevételével.⁴⁶

3. A jelenlegi képzések sajátosságai és tapasztalatai

A nemzetiségi nevelés és oktatás elvi jelentősége szerint egy adott országban, az ország etnikai jellegét meghatározó csoporthoz képest, más etnikai csoporthoz tartozó, számszerűen kisebbségben lévő közösségek eredeti kulturális identitásának megőrzésére szolgáló eszköz. Gyakorlatban azonban több tényező is befolyásolhatja ennek az elvnek a megvalósulását. Először is ez egy politikai kérdés: az adott ország mennyiben ismeri el a területén élő, nem az ország jellegét meghatározó etnikai csoportok létét, nemzetiségi jogait, azaz hogy multikulturális államról beszélünk-e, vagy csak egy csoport közösségi kizárólagosságát hirdetik. Másrészt a nemzetközi politikai tényezők mellett fontos szempont az is, hogy az adott ország ténylegesen akarja-e a különböző, nem domináns helyzetű etnikai csoportok kulturális identitásőrzését, vagy csak egyfajta deklarációként, elvileg teszi lehetővé a nemzetiségi oktatást, de a tényleges megvalósulás szempontjaira nincs tekintettel. A nemzetiségi oktatás, így a kulturális identitásőrzés alapja ugyanis a nyelv és a kultúra társadalmi használhatósága, intézményi lehetőségei. Harmadik fontos szempontként pedig érdemes megemlíteni még az adott kisebbségi közösség nemzetközi lehetőségeit, különösen az anyaországgal való kapcsolatát. Amely közösség nyelve, kultúrája nemzetközileg is „versenyképes” – azaz például egy világnyelvet beszélnek –, vagy legalább az anyaország biztosít kulturális, oktatási, gazdasági lehetőséget más országban élő azonos identitású embereknek, akkor a kisebbségi közösségekben élők számára is jelentősen nagyobb motivációt jelent ez az identitás megőrzése szempontjából.

Magyarországon pontosan ezek a szempontok befolyásolták a megvalósuló nemzetiségi oktatás jellegét, és az abban résztvevők számát az elmúlt másfél évszázadban. A dualizmus idején a magyarosítás volt napirenden, hiszen az ország lakosságának legalább fele valamelyik – közösségként el nem ismert – nemzetiségi csoporthoz tartozott, így a nemzetiségi oktatásban a lehetőségek fokozatos viszszaszorítása zajlott. Az I. világháború után azonban az átrendeződő etnikai arány

⁴⁶ Például: „A nemzetiségi óvodapedagógus a 3-7 éves gyermek magyar nyelven történő nevelése mellett felkészült a korosztály nemzetiségi nyelven történő nevelésére is.” 18/2016. (VIII. 5.) EMMI rendelet a felsőoktatási szakképzések, az alap- és mesterképzések képzési és kimeneti követelményeiről, valamint a tanári felkészítés közös követelményeiről és az egyes tanárszakok képzési és kimeneti követelményeiről szóló 8/2013. (I. 30.) EMMI rendelet módosításáról <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1600018.EMM&txrefereer=00000001.TXT> (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

– alig 10 százalék a nemzetiségek aránya ekkor – és nem kevésbé a nemzetközi körülmények hatására működött a nemzetiségi oktatás, de ennek igazi haszonélvezője ekkor csak a német közösség volt. Ennek visszahatásaként a II. világháború után a németek – mint kollektív bűnösnek nyilvánított népcsoport – egészen az 1950–60-as évekig teljesen kimaradtak ebből a lehetőségből. Az 1960-as évektől az 1989-es rendszerváltozásig kialakult keretek egy lassan csökkenő tendenciát mutatnak, amelyek csak az 1980-as évek közepén „ugranak fel” az elmúlt évtizedek számaihoz. A Kádár-rendszerben 300 körül volt azon iskolák száma, ahol valamelyik formája megtalálható volt a nemzetiségi oktatásnak. Ezekben 30 ezer körül volt a tanulók száma. Összetételükből két dolog figyelhető meg: egyrészt fokozatosan szorul vissza a tannyelvű, azaz a nemzetiség nyelvén megszervezett oktatásban résztvevők száma, másrészt a statisztikai adatokból tudjuk, hogy a tanulók legjelentősebb részét a német nemzetiségi oktatásban résztvevők jelentették. 1989-ben a 43 ezer tanulóból közel 32 ezer fő a német nemzetiségi oktatásban vett részt, a 80-as évek létszámemelkedése elsősorban hozzájuk köthető.⁴⁷ De például a cigány közösségek a nemzetiségi elismerés hiányában teljesen hiányoznak ebből a formából.

1. táblázat

<i>Tanév, nemzetiségi nyelv</i>	<i>Nemzetiségi...</i>		<i>Az összesből nemzetiségi...</i>	
	<i>iskolák száma</i>	<i>nyelvoktatásban részvélő tanulók</i>	<i>tannyelvű iskolák száma</i>	<i>nyelven tanulók</i>
1960/61	329	26 540	31	2517
1962/63	318	25 800	26	2504
1965/66	287	23 278	25	2228
1970/71	289	20 870	22	1828
1973/74	302	23 744	20	1901
1976/77	298	28 099	20	1984
	<i>Valamilyen típusú képzést folytató nemzetiségi isko- lák összesen</i>	<i>Valamilyen formá- ban nemzetiségi képzésben résztvevő tanulók száma</i>	<i>295 óvodában/ fő</i>	<i>Közép- iskolában/ fő</i>
1989	323	43 300	13763	1187

Forrás: Imre Anna és Drahos-Kovács munkái alapján

⁴⁷ Vö.: Takács Gerda: A német nemzetiségi oktatás rendszere napjainkban. *Neveléstudomány*, 2013/7. 76—89. <http://nevellestudomany.elte.hu/index.php/2013/07/a-nemet-nemzetisegi-oktatas-rendszere-napjainkban/> (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

A rendszerváltozás újabb fordulatot hozott a nemzetiségi oktatás ügyében. Az 1993-as törvény 13 közösség, köztük a cigányság számára nyitotta meg a lehetőséget a nemzetiségi oktatásban történő részvételre. Az iskolák számának közel egyharmados-egynegyedes emelkedése mellett folytatódott a tanulók számának az 1980-es években megindult növekedése is. Az elmúlt két évtizedben kialakult az a szerkezet és létszám, amely napjainkra is jellemző. A 90-es években elindult folyamatos emelkedés hatására létrejött egy 80 ezres létszám a hagyományos nemzetiségi közoktatást igénybe vevő gyerekek körében.

2. táblázat. Óvodás gyermekek, tanulók száma a nappali rendszerű oktatásban

Tanév	Óvoda	Általános iskola	Szakközép-iskola/ Szakiskola	Gimnázium	Spak- gimnázium	Összesen
2001/2002	18 015	46 189	196	3 306	634	68 340
2005/2006	19 241	55 801	221	2 975	402	78 640
2006/2007	19 775	55 158	153	3 057	330	78 473
2007/2008	19 860	56 116	150	3 050	301	79 477
2008/2009	19 761	55 266	168	3 296	287	78 778
2009/2010	19 605	53 823	142	3 404	250	77 224
2010/2011	19 987	55 144	121	3 310	285	78 847
2011/2012	20 031	55 976	6	3 213	164	79 390
2012/2013	20 446	57 247	6	3 003	229	80 931
2013/2014	18 714	58 509	110	3 339	187	80 859
2014/2015	18 119	57 736	1	3 429	149	79 434
2015/2016	17 889	58 155	.	3 413	70	79 527
2016/2017	18 001	59 192	36	3 681	68	80 978
2017/2018	17 522	59 005	34	3 699	109	80 369
2018/2019	17 599	58 426	1	3 858	97	79 981
2019/2020	18 507	57 631	0	3 933	105	80 176

Forrás: Oktatási Hivatal KIR adatbázis⁴⁸

Az emelkedés imponáló identitásörzésről tanúskodna, ha nem vizsgálnánk meg ennek a számnak a háttérében a nemzetiségi összetételt. Itt látható, hogy a nemzetiségi oktatás kis túlzással, de alapvetően a német nemzetiségi oktatást jelenti. A 80 ezres létszámból 67 ezer gyerek a német identitáshoz kapcsolódó valamelyik oktatási formát vette igénybe a 2019/20-as tanévben, és az elmúlt két évtized létszámnövekedése is ehhez kapcsolódik. Figyelembe vehető tényezőnek tűnik még

⁴⁸ Oktatási Hivatal <https://www.oktatas.hu/koznevelas/kozerdekuadatok> (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

a szlovákok több mint 5 ezres, a horvátok több mint 3 ezres, illetve a románok közel 2 ezres létszáma, de a többi nemzetiség esetében csak néhány százas nagyságrendről, vagy a lengyelek és örmények esetében még arról sem beszélhetünk. A németek melletti másik 12 nemzetiség (igazából 13, mert a cigányok esetében két nyelvről van szó) mindössze alig 16 százalékban részesedik a nemzetiségi oktatásból, úgy, hogy ebből a 16-ból az említett három (horvát, szlovák, román) közösség több mint 13 százalékot birtokol.

3. táblázat. 2019. októberi köznevelési statisztika

	<i>görög</i>	<i>bolgár</i>	<i>horvát</i>	<i>német</i>	<i>beás</i>	<i>romani</i>	<i>román</i>	<i>ruszin</i>	<i>szerb</i>	<i>szlovák</i>	<i>szlovén</i>	<i>ukrán</i>
Anyanyelvű	0	0	153	4152	181	238	119	5	623	450	0	0
Kétnyelvű	121	0	2092	20016	0	121	1155	8	186	2512	178	0
Nyelvoktató	0	20	1070	42849	493	594	550	22	83	2412	30	10
Összesen	121	20	3315	67017	674	953	1824	35	892	5374	208	10

Forrás: Oktatási Hivatal KIR adatbázis⁴⁹

Mindebből több következtetést is levonhatunk. Egyrészt a német közösség a legnagyobb és legrégebbi nemzetiségi közösség, így nem véletlen, hogy náluk veszik igénybe legnagyobb számban a nemzetiségi oktatás különböző formáit. Ha azonban figyelembe vesszük a népszámlálási és kutatók által becsült népességadatokot, akkor már nem is tűnik olyan magasnak ez a szám. Így elképzelhető, hogy ebben a 67 ezerben esetleg olyanok is vannak, akik egyébként nem feltétlenül rendelkeznek német kulturális gyökerekkel, a német nyelv elsajátítását azonban hasznosnak gondolják, a jogszabályok pedig lehetővé teszik ennek az oktatási formának a választását. A képzést segíti a német állam által biztosított anyagi támogatás,⁵⁰ illetve az elmúlt években folyamatosan emelkedő összegű magyarországi nemzetiségi támogatások is.⁵¹ A képzés „piacképességét” az is mutatja, hogy a nemzetiségi oktatás keretein belül igazából nem a magyarországi, hagyományos helyi nyelvjárások valamelyikét, hanem a standard német nyelvet tanítják.⁵² Figyelemre

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Vö.: <http://nemzetisegek.hu/2019/03/26/a-magyarorszag-i-nemetek-orszagos-onkormanyzat-nak-hirlevele-aktualis-palyazati-kiirasokrol/> (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

⁵¹ Vö.: <https://www.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/egyhazi-es-nemzetisegi-ugyekert-felelos-allamtitkar/hirek/1-6-milliard-forintra-palyazhatnak-a-nemzetisegek> (Letöltés ideje: 2019. október 12.) <http://www.zentrum.hu/hu/2020/03/1-milliard-86-millio-forint-tamogatas-kaptak-a-nemzetisegi-koznevelesi-intezmenyek/> (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

⁵² Vö.: Erb Mária-Knipf Erzsébet: A magyarországi német kisebbség nyelve és nyelvhasználata az ezredfordulón https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/

méltó szempont az is, hogy a 67 ezerből 42 ezren a magyar nyelv mellett idegen nyelvként mintegy „nyelvtanfolyamként” fognak neki a tanulásnak.

A többi csoport esetében azonban nem csak a lényegesen alacsonyabb népességszámról kell említést tennünk, hanem a nyelvi-kulturális asszimiláció előrehaladott fokáról is, amely a nagyobb létszám ellenére a német közösségben is jelen van. Ha ennek az okait keressük, akkor elsősorban a tényleges nyelvhasználati lehetőségek hiányáról kell szót ejtenünk. A magyar állam a rendszerváltás után fokozatosan, jogszabályi rendelkezések révén biztosította az élet szinte minden területén a nemzetiségi nyelvhasználat lehetőségét. Így az oktatástól a bírósági eljárásokig szinte bárhol lehetőség van erre. A tényleges helyzet azonban lényegesen bonyolultabb ennél.⁵³ Mivel erre a lehetőségre nincsenek felkészülve a közigazgatási szervek és az egyéb intézmények, a tényleges nyelvhasználatra igazából csak nagyon kevés helyen van lehetőség. A „kicsik” – lengyelek, örmények, görögök, ruszinok, bolgárok – már szinte az eltűnés szélén vannak.

A nemzetiségi közoktatást alapvetően befolyásolja a tanárképzés, a nemzetiségi intézményekben oktató pedagógusok utánpótlása is. Ennek a felismerése nyomán a II. világháború után a rendszerváltásig fokozatosan alakult ki Magyarországon a nemzetiségi pedagógusképzés korábbinál modernebb rendszere. Nemzetiségi óvónőket – a pécsi és fővárosi szakközépiskolai képzés mellett – szerbhorvát területre Kecskeméten, a német közösségnek Sopronban, a szlovák és román nemzetiségnek pedig Szarvason képeztek. Az általános iskolai tanítók és tanárok képzése Szegeden, Pécsen, Szombathelyen, Baján, Esztergomban és Debrecenben, a középiskolai tanároké pedig az ELTE-n zajlott.⁵⁴ Miként utaltunk rá, 1989-ben hozzávetőlegesen 1600, a nemzetiségi nevelés és oktatás különböző szintjein dolgozó pedagógus volt Magyarországon.

A rendszerváltás után ez a terület is újragondolásra került. Az 1993-as kisebbségi törvény az országos önkormányzatoknak még felsőoktatási képzés működtetését vagy akár intézmény alapítását is lehetővé tette, azonban ez akkora feladat volt, hogy ennek egyetlen közösség sem tudott megfelelni.⁵⁵ A felsőoktatásról szóló törvény az általános, minden képzésre vonatkozó szabályok mellett pedig sajátos rendelkezésekkel egészült ki:⁵⁶ akkreditált nemzetiségi képzés esetén már egy jelentkező miatt is el kell indítani a szakot, a nemzetiségi közösséghez tartozókat

altalanos/nemzeti_es_etnikai_kisebbsenek_mo_on%20a%2020_sz/pages/026_moi_nemet.htm (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

⁵³ Vö.: Az alapvető jogok biztosának Jelentése az AJB-5577/2012. számú ügyben. <https://www.ajbh.hu/documents/10180/111959/201205577.pdf> (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

⁵⁴ Vö.: Drahos – Kovács, 1991. 45.

⁵⁵ A Budapesten működő Andrássy Gyula Német Nyelvű Egyetemnek is egyik legnagyobb fenntartója a német állam. <https://www.andrassyuni.eu/docfile/de-2181-beszamolo-teljes-egyetem-2017-hu-alairt.pdf> (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

⁵⁶ 2005. évi CXXXIX. törvény a felsőoktatásról 146.§. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0500139.TV> (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

előnyben kell részesíteni más jelentkezőkkel szemben, a nemzetiségi nyelvet a képzés során végig oktatni kell, illetve külön pályázati forrásokra is jogosultak lehetnek ezek a képzési formák. Az 2011-ben megújított felsőoktatási törvény⁵⁷, illetve az új nemzetiségi törvény is megtartja ezeket a külön szabályokat. A legfontosabb kötelezettségvállalás azonban mind a napig az, hogy az állam saját feladatáé, illetve nemzetközi együttműködéssel vállalja a nemzetiségi képzéshez szükséges pedagógusok képzését, ennek hiányában külföldi vendégtanárok alkalmazását és külföldi diplomák honosítását.

A 2011-ben lezajlott, átfogó kisebbségi ombudsmani vizsgálat⁵⁸ 6 intézményben talált nemzetiségi tanító- és tanárképzést, 7 helyen pedig óvodapedagógus-képzést. Az akkori megállapítások szerint minden területen hiányzott az örmény és ruszin képzés, de nem volt ezen kívül tanítóképzése a bolgároknak, a görögöknek, a szlovéneknek, az ukránoknak és a lengyeleknek, illetve nem volt óvodapedagógus képzése a bolgár, görög, lengyel és ukrán nemzetiségnek sem. A több képzési hely ellenére a nemzetiségi szakokra jelentkezők száma igen alacsony, gyakran csak néhány tucatnyi volt, 2006-ban 79, 2007-ben 87, 2008-ban 66, 2009-ben 93, 2011-ben 112 hallgatót vettek fel az összes képző intézménybe, valamint tudásuk és nemzetiségi közösséghez tartozásuk sem volt problémamentes. Miként az egy évtizede született tanulmány megállapította: „*egy egészen szűk, részben nemzetiségi kötődés nélküli érettségizett tanulókból álló kör jelenti a nemzetiségi felsőoktatás utánpótlási bázisát.*”⁵⁹ Továbbá: „*célzott, személyre szabott módon kell foglalkoznunk a hallgatókkal, mivel nyelvtudásuk, illetve a nemzetiségi kultúrához való kötődésük, valamint identitástudatuk között nagy eltérések vannak*”, illetve „*1995 után a szegedi szlovák szakon egyetlen egy szlovák érettségivel rendelkező hallgató nem volt a jelentkezők között,*” illetve „*a főiskola szlovák tanító-, óvónő-, és tanárképzésnek már három éve nincs új hallgatója.*”

2017-ben az alapjogi biztos utóvizsgálatot indított a nemzetiségi felsőoktatás kérdéskörében,⁶⁰ megvizsgálva a 2011-es ombudsmani jelentést óta tapasztalható változásokat. Megállapítása szerint jelentős változások történtek néhány év alatt ezen a területen: a kisebbségi ombudsman jogalkotási javaslatának eleget téve

⁵⁷ 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról 103.§. (5). <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100204.tv> (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

⁵⁸ Jelentés a nemzetiségi felsőoktatás helyzetéről <http://www.kisebbségiombudsman.hu/data/files/223936615.pdf> (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

⁵⁹ Jelentés a nemzetiségi felsőoktatás helyzetéről 6. o. <http://www.kisebbségiombudsman.hu/data/files/223936615.pdf> (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

⁶⁰ Az alapvető jogok biztosa és a Magyarországon élő nemzetiségek jogainak védelmét ellátó biztoshelyettes közös jelentése az AJB-710/2017. számú ügyben. https://www.ajbh.hu/documents/10180/2602747/K%C3%B6z%C3%B6s+jelent%C3%A9s+a+nemzetis%C3%A9gi+pedag%C3%B3gusok%C3%A9s+ut%C3%B3vizsg%C3%A1lat%C3%A1r%C3%B3l+710_2017/5ebbd2f8-f5c6-f37b-933a-8450e328d8d8?version=1.0 (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

a tanárképzés visszatért az egységes és kétszakos képzési szisztémához, amely ösztönzőleg hatott a jelentkezők számára is. A jelentés által hivatkozott minisztériumi kimutatás szerint például a 2014/15-ös tanévben 512 hallgató járt valamelyik nemzetiségi képzésre, megtöbbszörözve ezzel a néhány évvel korábbi létszámot.⁶¹ Azonban ha jól megnézzük a hallgatók nemzetiségi összetételét, jól látható, hogy több mint 400 fővel a német nemzetiségi képzésre járók vannak igazán sokan, és a bolgár, görög, lengyel, örmény, ruszin és ukrán nemzetiségek nem jelennek meg a statisztikában, mivel vélhetőleg vagy nincs ilyen képzés, vagy nincs hallgató ezeken a szakokon. Érdemes összevetni a minisztériumi adatokat a felsőoktatási intézményektől érkezett adatokkal és tapasztalatokkal is. Itt el nem indult szakokról és szakirányokról, kevés és nem megfelelő felkészültségű hallgatókról olvashatunk, ami árnyalja a jelentős javulásról szóló képet.⁶²

A csökkenő érdeklődés a pedagógus pályák iránt nyilvánvalóan hat a nemzetiségi képzésekre is. A nemzetiségi oktatásra alkalmas pedagógusok hiánya a közoktatásban már évtizedes jelenség, de napjainkban már a felsőoktatásban is megjelent ez a probléma. A pálya vonzóbbá tételében sok eszközt próbálnak alkalmazni. A nemzetiségi szakon vagy szakirányon végzett hallgatók diplomája például egyenértékű az adott nyelvből egy felsőfokú nyelvvizsgával. A felsőoktatásban tanulókat célzott ösztöndíjpályázatokkal próbálják motiválni: a 2019/20-as tanévben egy 4,5-es átlagot produkáló nappali tagozatos hallgató 75 ezer forint, a kiegészítő képzést végző pedig 40 ezer forint nettó havi ösztöndíjat kaphat, reményeik szerint évente legalább 450-500 hallgatóval számolva. A pályán lévőköt pedig nemzetiségi pótlékkal próbálják motiválni, amelynél az összeg akár az illetményalap 40 százaléka is lehet, egy egyetemet végzett esetében egyszerűen akár 71 ezer forint.⁶³

4. Cigányok/romák a nemzetiségi képzés rendszerében

Több okból is külön kell szólnunk a cigány/roma közösségek tagjainak részvételéről a nemzetiségi oktatásban. A cigány népességet ugyan hazánkban évszázadokon keresztül sem nemzetiségeknek, de még etnikai csoportnak sem tekintették.⁶⁴ Az 1993-as nemzetiségi egyenjogúsítás teremtette meg a lehetőséget, hogy a romák is részesei legyenek a minden nemzetiséget megillető iskoláztatási lehetőségeknek.

⁶¹ Ua. 10.

⁶² Az elemzőknek esetleg érdemes lett volna utánajárni annak, hogy a minisztériumi kimutatásban véletlenül nem számolták-e esetleg hozzá a germanisztika vagy német nyelvtanári szakra járók egy részét a nemzetiségi képzésre járók számához, mert a négy-ötszörös növekedés az egyik évről a másikra kissé soknak tűnik.

⁶³ <https://officina.hu/belfoeld/240-pedagogus-potlekok> (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

⁶⁴ A legegyszerűbb megközelítésben is legalább három – romungro, oláh cigány és beások – csoportját különböztethetjük meg a cigány csoportoknak. Ennek részletes kifejtésére jelen tanulmányunkban nincs lehetőségünk.

A cigány csoportok életében ez a lehetőség azonban sok megoldandó kérdéssel járt együtt. Mivel a nemzetiségi oktatás alapja a nyelvtanítás, a romák esetében már ez is problémát jelentett. A magyar társadalom és politikai vezetés által is évtizedeken keresztül erőltetett gyors asszimiláció következtében a cigányoknál a nyelvcsere és nyelvvésztés erre az időszakra szinte már befejeződött. Kemény István országos reprezentatív kutatásainak adataiból tudjuk, hogy ekkor a cigányok közel 90 százaléka már magyar anyanyelvű volt, és a többiek is leginkább már kétnyelvűek voltak.⁶⁵

4. táblázat

Kutatás éve	Anyanyelv %			
	magyar	beás	cigány	egyéb
1971	71,0	7,6	21,2	0,2
1993	89,5	5,5	4,4	0,6
2003	86,9	4,6	7,7	0,8

Forrás: Kemény alapján⁶⁶

Ennek ismeretében a hagyományos nemzetiségi oktatási formák – A, B és C típus – nem, vagy csak kevés lehetőséget jelentettek volna nekik. Másrészt az iskolai problémákat alapvetően nem a nyelvtanulás, hanem az erre az időszakra elterjedté vált iskolai elkülönítés, a szegregáció jelentette. Ennek alapvető okait pedig az 1960 évek végén, a 70-es évek elején, a nyomortelepként működő cigánytelepekről kikerülő és az oktatási rendszerben szinte először megjelenő gyerekek problémáiban kereshetjük.⁶⁷ Mindezek alapján az 1990-es években újjászervezett nemzetiségi oktatás szakértői úgy gondolták, hogy akkor legyen meg a nemzetiségi oktatás minden klasszikus formája (A, B, C), és ebben vegyenek részt a cigányok is, ha tudnak és akarnak, de számukra legyen egy olyan sajátos oktatási forma is, amely a társadalmi hátrányokat próbálja kompenzálni, de valamiféle identitáserősítés is végez, ha már nemzetiségi oktatásról van szó. Így az óvodai nevelés területén létrehozták a magyar nyelven folyó „cigány kulturális nevelést”, az iskolai szinten pedig a „cigány felzárkóztató oktatást.” Miként megfogalmazták: „*A pedagógia eszközeivel – asszimilációselektívák nélkül – segíti a cigányság integrációját.*”⁶⁸ Így a népismeret kötelező oktatása mellett megtalálható volt ennek keretében az

⁶⁵ Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella: *A magyarországi cigányság 1971–2003. Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet Budapest, 2004.*

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ Vö.: Havas Gábor – Kemény István – Liskó Ilona: *Cigány gyerekek az általános iskolákban.* Budapest: OI, 2001. <https://mek.oszk.hu/09500/09513/> (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

⁶⁸ 32/1997. (XI. 5.) MKM rendelet a Nemzeti, etnikai kisebbség óvodai nevelésének irányelve és a Nemzeti, etnikai kisebbség iskolai oktatásának irányelve kiadásáról <http://nemzetisegek.hu/etnonet/kodex/32-97kr.htm> (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

iskolai sikerességet segítő készségfejlesztés, és a szocializációs, kommunikációs fejlesztés is. Ezzel a társadalmi realitásokkal számot vető megoldással sikerült létrehozni egy olyan „kevert” nemzetiségi oktatási formát, amely a klasszikusnak tekinthető típusok mellett ide sorolta a felzárkóztató, segítő tevékenységet is.⁶⁹

Ez a megoldás sajátos helyzetet teremtett. Pontos adatok hiányában csak becsült számok alapján tudjuk azt mondani, hogy a cigány felzárkóztató oktatást hozzávetőlegesen 50 ezren vehették igénybe a 90-es évek végétől.⁷⁰ Jelentős kritikát is kapott az elemzőktől, amely szerint nehezményezték, hogy a cigányság nemzetiségi jellegét a társadalmi lemaradásban határozták meg, mintegy folytatva az évtizedes gondolkodást. A tapasztalatok alapján így a későbbiekben az elnevezés és a forma is változott,⁷¹ „magyar nyelvű roma/cigány nemzetiségi nevelés-oktatásnak” nevezik, és tartalmában is csak a kulturális identitásőrzés – igény esetén a nyelv – tanítását foglalja magába (5. táblázat).

Miként az adatokból látható, a 2000-es évektől kezdődően egy gyors emelkedés után 80 ezerre is felkúszott ennek a nemzetiségi oktatási formának az igénybevétele, majd az elmúlt évek csökkenése után 30 ezer körül állapodott meg. A nagyarányú változások mögött egyrészt a finanszírozási formák időnkénti változását és az oktatáspolitikában megjelenő, kisebb településeken lévő iskolák megszüntetésének megelőzését is kereshetnénk egy erre irányuló részletesebb elemzéssel.

Ha megvizsgáljuk a cigányok/romák által igénybe vett összes nemzetiségi oktatási formát, akkor előbb Orsós Anna kutatásának eredményeit⁷² érdemes szemügyre venni, amelyek a 2014/15-ös tanév jellemzőiről tudósítanak. Abban az évben a KIR adatai alapján 383 intézményben folyt valamilyen formában cigány nemzetiségi oktatás, ebből a kérdőívének 47 százalékos visszaküldése alapján 181 iskoláról vannak adatai. Így tehát abban az évben 21 olyan iskolát talált a mintájában, ahol valamelyik cigány nyelv oktatása folyt 2913 tanuló számára. Ebből 9 intézményben (5 általános iskola, 3 középiskola és 2 többcélú intézmény) 837 fő beás nyelvet, romani nyelvet az ország 12 intézményében (10 általános iskola, 1 középiskola és 1 többcélú intézmény) 2076 fő tanult. Az életkori tendencia szerinti

⁶⁹ Ha már kevert a forma, ide sorolták az úgynevezett „interkulturális oktatást” is, amely a szintén ekkor elismert, rendkívül kis népességszámú és a nyelvi – kulturális asszimilációban már szintén előrehaladott állapotban lévő, de társadalmi integrációs problémákkal nem küszködő új nemzetiségek ügyében jelentett megoldást az iskolán kívül is megszervezhető identitás-erősítéssel. Vö.: Uo.

⁷⁰ Forray, 1998. 65.

⁷¹ 17/2013. (III. 1.) EMMI rendelet a nemzetiség óvodai nevelésének irányelve és a nemzetiség iskolai oktatásának irányelve kiadásáról <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1300017.EMM×hift=20170831&txrefere=00000003.TXT> (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

⁷² Orsós Anna: *Cigány/roma nemzetiségi oktatás*. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Pécs: Neveléstudományi Intézet Romológia és nevelésszociológia tanszék - Wlisslocki Henrik szakkollégium. 2015. 71–91. o. http://epa.oszk.hu/02400/02473/00006/pdf/EPA02473_romologia_2015_09_071-091.pdf (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

megoszlása a romani nyelv esetén a magasabb osztályba lépve folyamatosan csökkent, míg a beás nyelv esetében igazából a középiskolánál erősödött meg. Ez utóbbi azonban elsősorban a Gandhi Gimnáziumnak volt köszönhető, amely Pécssett van, és főként a beások lakta területről vannak a tanulói. Egyetlen adatot érdemes még kiemelni a sokrétű kutatásból: a nyelvet oktatók mindössze 31 százaléka felelt meg a jogszabályi előírásoknak, a többieknek semmilyen képesítésük, legtöbbször még nyelvvizsgájuk sem volt az adott nyelv oktatására. Mindez a pedagógushiány kritikus szintjére utalt, ami nyilvánvalóan befolyásolta ennek az oktatási formának a választását is.

5. táblázat. Magyar nyelvű roma/cigány nemzetiségi nevelés-oktatásban résztvevők száma

Tanév	Óvoda	Általános iskola	Szakközép-iskola/ Szakiskola	Gimnázium	Szakgimnázium	Összesen
2001/2002	7 000	24 268	802	216	.	32 286
2005/2006	16 780	38 304	1 107	405	402	56 998
2006/2007	17 383	40 944	1 323	364	109	60 123
2007/2008	18 406	45 319	1 345	345	144	65 559
2008/2009	20 500	50 024	1 566	399	288	72 777
2009/2010	21 279	49 230	1 661	504	195	72 869
2010/2011	24 309	53 054	2 162	856	290	80 671
2011/2012	27 193	54 232	2 941	1 185	371	85 922
2012/2013	26 193	53 006	1 858	758	259	82 074
2013/2014	18 234	37 961	1 217	612	250	58 274
2014/2015	16 559	34 534	355	429	207	52 084
2015/2016	13 759	28 340	748	257	182	43 286
2016/2017	11 211	23 599	660	453	53	35 976
2017/2018	9 994	21 339	582	426	95	32 436
2018/2019	9 514	20 406	758	540	52	31 270
2019/2020	8 853	20 444	667	471	67	30 502

Forrás: Oktatási Hivatal KIR adatbázis⁷³

Orsós adatait, összehasonlítva napjaink tapasztalataival, még inkább lesújtóbb képet kapunk. Úgy tűnik, hogy a nyelvet is tanuló romák száma a nemzetiségi oktatásban az elmúlt években tovább csökkent. Az Oktatási Hivatal KIR adatbázisa alapján⁷⁴ a 2019/20-as tanév elején – és ebben az összes lehetséges feladatellátási

⁷³ Oktatási Hivatal <https://www.oktatas.hu/koznevelas/kozerdekuadatok> (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

⁷⁴ Oktatási Hivatal <https://www.oktatas.hu/koznevelas/kozerdekuadatok> (Letöltés ideje: 2019. október 12.)

hely szerepel – mindössze 11 helyen tanultak beás nyelvet, a tanulók száma pedig 493 volt. Ebből 3 helyen volt anyanyelvi képzés: a szinte teljesen cigányok lakta Alsószentmártonban (79 fő), a Gandhi Gimnáziumban (89 fő) és Nagyatádon (13 fő). Ezen kívül 8 helyen tanult még 439 fő nyelvoktató formában beás nyelvet, de ebből 4 iskola a Tan Kapuja Budhista Főiskolához köthető. Romani nyelvet 953 fő tanult 15 helyen, ebből mindössze 5 helyen anyanyelvi formában. Ezekből a számokból nem túl nagy bátorság levonni azt a következtetést, hogy ha a Magyarországon élő cigányság számát 600-700 ezerre becsüljük, és ebből kevesebb mint 1500-an vesznek részt valamilyen nyelvoktató formában, akkor elmondható, hogy a klasszikus A, B, és C típusú nemzetiségi oktatási formák a romák körében gyakorlatilag nem léteznek. Tehát a nyelvcsere és a nyelvi asszimiláció tulajdonképpen befejeződött, elenyésző számban vannak még olyanok, akik kétnyelvűként igénylik valamelyik cigány nyelv tanítását a következő generáció számára.

Lényegesen nagyobb számokat találunk, amikor a magyar nyelvű cigány nemzetiségi oktatást vizsgáljuk. A 2000-es évek gyors emelkedése és a 2011/12-es tanév 86 ezres csúcsa után gyors visszaesés következett be, és napjainkra hozzávetőlegesen 30 ezer körül stabilizálódott az ebben az oktatási formában történő részvétel. A 2019/20-as tanév kezdetén 430 feladatellátási helyen, az ország nagyon sok részén kezdődött meg ez a típusú oktatási forma. Mindez több kérdést vet fel. Egyrészt ismételten a nyelvi asszimiláció befejeződésére kell utalnunk, másrészt kérdés, hogy milyen motivációk alapján választják a szülők ezt a nemzetiségi oktatási formát. Valószínűsíthető, hogy nem a magas színvonalú cigány nemzetiségi tartalom közvetítése miatt, mivel Magyarországon elenyészően kevesen vannak olyanok, akik hivatalosan is képesítettek ilyen típusú tanításra. A pécsi Romológia Tanszéken folyó képzés mellett van ugyan néhány cigány/roma nemzetiségi szakiránnyal is rendelkező óvodapedagógus és tanítóképző szak az országban, valamint sok tanári diplomát szerző is szerez szabadon választható kurzusokon némi romákkal kapcsolatos ismeretet, de ezek minősége igencsak kétséges. Ebből következőleg a nemzetiségi közoktatásban lévő romológiai ismeretátadás minőségével kapcsolatban se legyenek nagyon illúzióink. Másrészt több megítélés szerint is ez az oktatási forma inkább a roma gyerekek elkülönítését és az oktató intézmény plusz forráshoz jutását szolgálhatja. Miként az egyik jelentés megállapítja: „*a roma nemzetiségi oktatás egyes konkrét esetekben kifejezetten jogellenes elkülönítési érdeket szolgál. Még nagyobb – amint jelen vizsgálatunk adatai is bizonyítják – a rossz oktatási minőség és a roma nemzetiségi nevelés-oktatás átfedése.*”⁷⁵ A következő

⁷⁵ Az alapvető jogok biztosa és a Magyarországon élő nemzetiségek jogainak védelmét ellátó biztoshelyettes jelentése az AJB-3894/2012. számú ügyben, a nemzetiségi középiskolai oktatás helyzetéről. 2014. 73. http://www.ajbh.hu/documents/10180/1117870/K%C3%B6z%C3%B6s+jelent%C3%A9s+a+nemzetis%C3%A9gi+k%C3%B6z%C3%A9piskolai+oktat%C3%A1s+helyzet%C3%A9r%C5%91+3894_2012/a8f0b7a5-718f-44a0-b3d7-fe335490703f;jsessionid=1117870

évek egyik kutatási területe lehet továbbá az egyházak hirtelen nagyarányú megjelenése a romákkal kapcsolatos közoktatási feladatok elvégzésében.

Összegzés helyett

Rövid elemzésemben megpróbáltam áttekinteni a nemzetiségi oktatás típusait és működését az oktatási rendszerben. Ennek során láthatóvá vált, hogy bár különböző típusai léteznek immár egy évszázada a nemzetiségi oktatásnak, a különböző közösségek gyors asszimilációja miatt, érdemben, szinte csak a német kisebbséghez tartozók tudják tömegesen igénybe venni ezeket. Itt is felmerül azonban a gyanú, hogy sokak esetében inkább egyfajta racionális döntésről van szó, amikor nemzetiségi kötődés nélkül az ingyenes nyelvtanulás igénybevétele mellett döntenek. Láthatóvá vált az is, hogy a cigány/roma közösségek esetében már a klasszikus értelemben vett, nyelvoktatáson alapuló nemzetiségi képzés csak elenyésző mértékben létezik, valószínűsíthetőleg a kiterjedt vagy talán már be is fejeződött nyelvi- és kulturális asszimiláció miatt. Lényegesen nagyobb számban vannak jelen a romák azonban a magyar nyelven folyó cigány/roma nemzetiségi képzésben. Ezt viszont inkább a könnyen megvalósítható iskolai elkülönítés melegágyának tartják.

FELHASZNÁLT IRODALOM

A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1910_01/?pg=0&layout=s

Andor Mihály – Liskó Ilona: Iskolaválasztás és mobilitás. *Iskolakultúra*, 1999. <http://mek.niif.hu/03600/03672/03672.pdf>

Az 1777-i Ratio Educationis. <http://mek.oszk.hu/06500/06559/06559.pdf>

Az alapvető jogok biztosa és a Magyarországon élő nemzetiségek jogainak védelmét ellátó biztoshelyettes közös jelentése az AJB-710/2017. számú ügyben. https://www.ajbh.hu/documents/10180/2602747/K%C3%B6z%C3%B6s+jelent%C3%A9s+a+nemzetis%C3%A9gi+pedag%C3%B3gusk%C3%A9p%C3%A9s-ut%C3%B3vizsg%C3%A9lat%C3%A9r%C3%B3l+710_2017/5ebbd2f8-f5c6-f37b-933a-8450e328d8d8?version=1.0

Az alapvető jogok biztosa és a Magyarországon élő nemzetiségek jogainak védelmét ellátó biztoshelyettes jelentése az AJB-3894/2012. számú ügyben, a nemzetiségi középiskolai oktatás helyzetéről. 2014. <http://www.ajbh.hu/documents/10180/1117870/K%C3%B6z%C3%B6s+jelent%C3%A9s>

- +a+nemzetis%C3%A9gi+k%C3%B6z%C3%A9piskolai+oktat%C3%A1s+helyzet%C3%A9r%C5%91+3894_2012/a8f0b7a5-718f-44a0-b3d7-fe335490703f;jsessionid=8D830432138602B5B36F71B6481B0708?version=1.0
- Az alapvető jogok biztosának Jelentése az AJB-5577/2012. számú ügyben. <https://www.ajbh.hu/documents/10180/111959/201205577.pdf>
- B/2160.számú Beszámoló a Magyarország területén élő nemzetiségek helyzetéről (2015. február – 2017. február) Budapest, 2018. október <https://www.parlament.hu/irom40/06626/06626.pdf>
- Balogh Sándor (főszerk.) – Sipos Levente (szerk.): *A magyar állam és a nemzetiségek 1848–1993*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2002.
- Bellér Béla: *A nemzetiségi iskolapolitika története Magyarországon 1918-ig. Magyar pedagógia*, 1974/1. 47–65. http://misc.bibl.u-szeged.hu/12632/1/mp_1974_001_5083_047-065.pdf
- Bindorffer Györgyi: *Kisebbség, politika, kisebbségpolitika*. Budapest: Gondolat – MTA Szociológiai Kutatóintézet, 2011. http://real.mtak.hu/12000/1/68458_ZJ1.pdf
- Drahos Ágoston – Kovács Péter: A magyarországi nemzeti kisebbségek oktatásügye 1945–1990. *Regio*, 1991/2. 167-192. <http://www.epa.hu/00000/00036/00006/pdf/12.pdf>
- Erb Mária-Knipf Erzsébet: *A magyarországi német kisebbség nyelve és nyelvhasználat az ezredfordulón*. https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/altalanos/nemzeti_es_etnikai_kisebbssegek_mo_on%20a%2020_sz/pages/026_moi_nemet.htm
- Fórika László: A cigány nemzetiségi oktatás helyzete a nemzetiségi oktatás rendszerében az ombudsmani jelentések tükrében avagy a jog, ami a jogosult ellen fordul. *Romológia*, 2015/9. 7–27. http://epa.oszk.hu/02400/02473/00006/pdf/EPA02473_romologia_2015_09_007-027.pdf
- Forray R. Katalin: Nemzetiségek, kisebbségek. <http://www.hier.iif.hu/hu/letoltes.php?fid=tartalom sor/1161>
- Föglein Gizella: Nemzetiségi oktatás Magyarországon a koalíciós években (1945–1948). Új Pedagógiai Szemle, 2004. április-május <https://epa.oszk.hu/00000/00035/00081/2004-04-mk-Foglein-Nemzetisegi.html>
- Havas Gábor – Kemény István – Liskó Ilona: *Cigány gyerekek az általános iskolákban*. Budapest: OI, 2001. <https://mek.oszk.hu/09500/09513/>
- Imre Anna: Nemzetiségi oktatás és oktatáspolitikai Magyarországon a hatvanas években. *Kisebbségkutatás*, 2008/3. <https://epa.oszk.hu/00400/00462/00039/1647.htm>
- Iskola és társadalom II. (szöveggyűjtemény)*. Válogatta és szerkesztette: Meleg Csilla

- Iskolaügy a felvilágosult abszolutizmus korában. In: Pukánszky Béla – Németh András: *Neveléstörténet*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó Intézet Rt., 1996. <http://magyar-irodalom.elte.hu/nevelestortenet/07.07.html>
- J/1397. számú Beszámoló a Magyar Köztársaság területén élő nemzeti és etnikai kisebbségek helyzetéről 1999. június http://adattar.adatbank.transindex.ro/Magyarország/j1999_1397/j1999_1397a2_7.htm
- Jelentés a nemzeti és etnikai kisebbségi általános iskolai nevelés-oktatás helyzetéről http://nemzetisegek.hu/dokumentumok/jelentes_a_nemzeti_es_etnikai_kisebbségi_altalanos_iskolai_neveles-oktatas_helyzeterol.pdf
- Jelentés a nemzeti és etnikai kisebbségi óvodai nevelés helyzetéről 2010. <http://www.kisebbségiombudsman.hu/data/files/205104474.pdf>
- Jelentés a nemzetiségi felsőoktatás helyzetéről 2011. <http://www.kisebbségiombudsman.hu/data/files/223936615.pdf>
- Jelentés a nemzetiségi felsőoktatás helyzetéről 2011. <http://www.kisebbségiombudsman.hu/data/files/223936615.pdf>
- JPTE Tanárképző Intézet Pedagógia Tanszéke Pécs, 1999 <http://mek.oszk.hu/01900/01945/01945.pdf>
- Kállai Ernő: *Akiket arcul csapott a valóság. Roma közösségeket segítő helyi programok és azok vezetői*. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet, 2019. http://www.kallaierno.hu/data/files/kallai_aki-ke-arcul_csapott_valosag_dJwTB5.pdf
- Kállai Ernő: *Helyi cigány kisebbségi önkormányzatok Magyarországon*. Budapest: MTA Etnikai-nemzetiségi Kisebbségkutató Intézet – Gondolat Kiadói Kör, 2005.
- Kelemen Elemér: A magyarországi népoktatás a dualizmus korában http://old.tok.elte.hu/tarstud/filmuvtort_2001/kelemen.htm
- Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella: *A magyarországi cigánység 1971 – 2003*. Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet Budapest, 2004.
- Liskó Ilona: Szakképzés és lemorzsolódás. In: Fazekas Károly – Köllő János – Varga Júlia (szerk.): *Zöld könyv. A magyar közoktatás megújításáért 2008*. Budapest: ECOSTAT.
- Magyarország népessége. In: In: Kollega Tarsoly István (szerk.): *Magyarország a XX. században*. Szekszárd: Babits Kiadó, 2000 <http://vmek.niif.hu/02100/02185/html/171.html>
- Magyarország: A kisgyermekkorai nevelés és a közoktatás finanszírozása. https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/early-childhood-and-school-education-funding-35_hu
- Németh András: A modern magyar iskolarendszer kialakulása a nemzetközi intézményfejlődési és recepciók folyamatok tükrében. *Iskolakultúra*, 2005/9. 50–70. http://www.epa.hu/00000/00011/00096/pdf/iskolakultura_EPA00011_2005_09_050-070.pdf

- Orsós Anna: *Cigány/roma nemzetiségi oktatás*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet Romológia és nevelés-szociológia tanszék – Wlislöcki Henrik szakkollégium, 2015. http://epa.oszk.hu/02400/02473/00006/pdf/EPA02473_romologia_2015_09_071-091.pdf
- Óvodától a munkahelyig. KSH. 2013. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/ovoda_mhely11.pdf
- Radó Péter: Cigány tanulók a magyar iskolákban. *EDUCATIO*, 1997/1. <http://epa.niif.hu/01500/01551/00011/pdf/214.pdf>
- Radó Péter: Társadalmi kohézió és oktatáspolitikai. *Új Pedagógiai Szemle*, 2001/2.
- Takács Gerda: A német nemzetiségi oktatás rendszere napjainkban. *Neveléstudomány*, 2013/1. 76–89. <http://nevelstudomany.elte.hu/index.php/2013/07/a-nemet-nemzetisegi-oktatas-rendszere-napjainkban/>
- Tilkovszky Lóránt: *Nemzetiségi politika Magyarországon a 20. században*. Debrecen: Csokonai Kiadó. 1998.
- Tóth Ágnes: Anémet nemzetiségi oktatás újjászervezése Magyarországon 1950–1952. *Levéltári Szemle*, 2015/1. 29–43. https://www.academia.edu/19688079-/A_n%C3%A9met_nemzetis%C3%A9gi_oktat%C3%A1s_%C3%BAjj%C3%A1szerve%C3%A9se_Magyarorsz%C3%A1gon_1950-1952

JOGSZABÁLYOK

- 10030/1945. (X. 24.) ME sz. rendelet a nemzetiséghez tartozó tanulók nemzetiségi oktatásáról. https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/altalanos/a_magyar_allam_es_a_nemzetisegek_1848_1993/pages/010_071.htm
- 17/2013. (III. 1.) EMMI rendelet a nemzetiség óvodai nevelésének irányelve és a nemzetiség iskolai oktatásának irányelve kiadásáról <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1300017.EMM×hift=20170831&txtreferer=00000003.TXT>
- 17/2013. (III. 1.) EMMI rendelet a nemzetiség óvodai nevelésének irányelve és a nemzetiség iskolai oktatásának irányelve kiadásáról <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1300017.EMM×hift=20170831&txtreferer=00000003.TXT>
- 18/2016. (VIII. 5.) EMMI rendelet a felsőoktatási szakképzések, az alap- és messterképzések képzési és kimeneti követelményeiről, valamint a tanári felkészítés közös követelményeiről és az egyes tanárszakok képzési és kimeneti követelményeiről szóló 8/2013. (I. 30.) EMMI rendelet módosításáról <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1600018.EMM&txtreferer=00000001.TXT>
1844. évi II. törvény cikk a magyar nyelv és nemzetiségről <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=84400002.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D27>

1868. évi XLIV. törvénycikk a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában. <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=86800044.TV&targetdate=&printTitle=1868.+%C3%A9vi+XLIV.+%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>
1868. évi XXXVIII. törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=86800038.TV&targetdate=&printTitle=1868.+%C3%A9vi+XXXVIII.+%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>
1879. évi XVIII. törvénycikk a magyar nyelv tanításáról a népoktatási tanintézetekben. <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=87900018.TV&targetdate=&printTitle=1879.+%C3%A9vi+XVIII.+%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>
1883. évi XXX. törvénycikk a középiskolákról és azok tanárainak képestéséről <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=88300030.TV&targetdate=&printTitle=1883.+%C3%A9vi+XXX.+%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev> 1949. évi XX. tv. https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/altalanos/a_magyar_allam_es_a_nemzetisegek_1848_1993/pages/011_081.htm
1961. évi III. törvény a Magyar Népköztársaság oktatási rendszeréről http://misc.bibl.u-szeged.hu/11854/1/mp_1962_001_4412_001-007.pdf
1985. évi I. törvény az oktatásról. <http://jogiportal.hu/index.php?id=linibq1d8t60-zopmx&state=19910723&menu=view>
1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról. http://www.okm.gov.hu/letolt/kozokt/kozokt_tv_070823.pdf
1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99300077.TV>
2005. évi CXXXIX. törvény a felsőoktatásról <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0500139.TV>
2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100204.tv>
2011. évi CLXXIX. törvény a nemzetiségek jogairól <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100179.tv>
2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100190.tv>
- 32/1997. (XI. 5.) MKM rendelet a Nemzeti, etnikai kisebbség óvodai nevelésének irányelve és a Nemzeti, etnikai kisebbség iskolai oktatásának irányelve kiadásáról <http://nemzetisegek.hu/etnonet/kodex/32-97kr.htm>
- 4800/1923. ME sz. rendelet a trianoni békeszerződésben a kisebbségek védelmére vállalt kötelezettségek végrehajtására. 1923. június 21. https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/altalanos/a_magyar_allam_es_a_nemzetisegek_1848_1993/pages/008_051.htm
- A cigánylakosság helyzetének megjavításával kapcsolatos egyes feladatokról. Az MSZMP KB Politikai Bizottságának határozata 1961. június 20. In: Kállai

Ernő (szerk.): *Cigányok/romák a „hosszú 20. század” magyar társadalmában. Szöveggyűjtemény.* Eger: Eszterházy Károly Főiskola Tanárképzési és Tudástechnológiai Kar, 2015.

A nemzeti kormány 12330/1945. ME sz. rendelete a magyarországi német lakoságnak Németországba való áttelepítéséről. 1945. december 22. https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/altalanos/a_magyar_allam_es_a_nemzetisegek_1848_1993/pages/010_071.htm

A nemzeti kormány 330/1946. M. E. számú rendelete a nemzetiséghez tartozó tanulók nemzetiségi oktatása tárgyában. 1946. január 5. https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/altalanos/a_magyar_allam_es_a_nemzetisegek_1848_1993/pages/010_071.htm

A vallás- és közoktatásügyi miniszter 110478 VIII. a. sz. rendelete a 4800/1923. ME sz. rendelet 18. §-ában foglalt rendelkezések végrehajtásáról 1923. augusztus 24. https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/altalanos/a_magyar_allam_es_a_nemzetisegek_1848_1993/pages/008_051.htm

Az 1907.évi XXVII. törvénycikk a nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti néptanítók járandóságairól. https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/altalanos/a_magyar_allam_es_a_nemzetisegek_1848_1993/pages/006_031.htm

Az 1935. évi 11 000. (XII. 23.) ME sz. rendelet az egységesen vegyes tannyelvű oktatás bevezetéséről. 1935. december 23. https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/altalanos/a_magyar_allam_es_a_nemzetisegek_1848_1993/pages/009_061.htm

Az 1941. évi 700. ME sz. rendelet az 1923. évi nemzetiségi iskolarendelet három iskolatípusához való visszatérésről. 1941. február 1. https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/altalanos/a_magyar_allam_es_a_nemzetisegek_1848_1993/pages/009_061.htm

Az 1946. XV. törvénycikk a Magyarország és Csehszlovákia között lakosságcsere tárgyában Budapesten 1946. évi február hó 27. napján kelt magyar-csehszlovák egyezmény becikkelyezéséről. 1946. május 14. https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/altalanos/a_magyar_allam_es_a_nemzetisegek_1848_1993/pages/010_071.htm

Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter 20 301/1885. sz. rendelete valamennyi kir. tanfelügyelőséghez, egyházi főhatósághoz és közigazgatási bizottsághoz a magyar nyelvnek az összes népoktatási tanintézetekben való kötelező oktatása tárgyában https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/altalanos/a_magyar_allam_es_a_nemzetisegek_1848_1993/pages/005_021.htm